

Univerzitet u Beogradu
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

**SMETNJE I POREMEĆAJI:
FENOMENOLOGIJA,
PREVENCIJA I TRETMAN**
deo I

Priredile
Jasmina Kovačević, Vesna Vučinić

BEOGRAD 2010

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

*Smetnje i poremećaji:
fenomenologija, prevencija i
tretman
deo I*

*Disabilities and Disorders:
Phenomenology, Prevention and Treatment
Part I*

Priredile / Edited by
Jasmina Kovačević, Vesna Vučinić

Beograd / Belgrade
2010

**EDICIJA:
RAĐOVI I MONOGRAFIJE**

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu,
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

***Smetnje i poremećaji:
fenomenologija, prevencija i tretman deo I***

Za izdavača:

Prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Urednici:

Prof. dr Jasmina Kovačević, doc. dr Vesna Vučinić

Uređivački odbor:

- Prof. dr Mile Vuković,
- Prof. dr Snežana Nikolić,
- Prof. dr Sanja Ostojić,
- Prof. dr Nenad Glumbić,
- Prof. dr Aleksandar Jugović,
- Prof. dr Branka Eškirović,
- Doc. dr Nada Dragojević,

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu
edukaciju i rehabilitaciju

Recenzenti:

- Prof. dr Pejo Đurašinović, Fakultet političkih nauka,
Univerzitet u Banja Luci
- Doc. dr Mira Cvetkova-Arsova, Sofia University "St. Kliment
Ohridski", Faculty of Primary and Pre-School Education,
Bulgaria
- Dr Zora Jačova, University "St. Cyril and Methodius",
Faculty of Philosophy, Institute of Special Education and
Rehabilitation, Republic of Macedonia
- Viviana Langher, University "La Sapienza", Rome, Italy
- Martina Ozbič, University of Ljubljana, Pedagogical Faculty,
Slovenia
- Dr Isabel Maria Martin Monzón, University of Sevilla, Spain
- Dr Isabel Trujillo Pozo, University of Huelva, Spain
- Dr Philip Garner, The University of Northampton
- Dr Maria Elisabetta Ricci, Univerzitet "La Sapienza", Rim,
Italija
- Dr Vlasta Zupanc Isoski, Univerziteti klinički centar, Ljubljana

Štampa:

„Akademija“, Beograd

Tiraž: 350

*Nastavno-naučno veće Univerziteta u Beogradu, Fakulteta za specijalnu edukaciju i
rehabilitaciju donelo je Odluku 3/9 od 8.3.2008. godine o pokretanju
edicije: Radovi i monografije.*

*Nastavno-naučno veće Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Univerziteta u Beogradu, na redovnoj sednici održanoj 29.6.2010. godine,
Odlukom br. 3/59 od 2.7.2010. godine, odobrilo je štampu Tematskog zbornika
"Smetnje i poremećaji: fenomenologija, prevencija i tretman", deo I.*

ISBN 978-86-80113-98-2

**EDITION:
PAPERS AND MONOGRAPHS**

Publisher:
University of Belgrade,
Faculty of Special Education and Rehabilitation
*Disabilities and Disorders:
Phenomenology, Prevention and Treatment Part I*

- For the Publisher:** Prof. Jasmina Kovačević, PhD, Dean
- Editors:** Prof. Jasmina Kovačević, PhD
Asst Prof. Vesna Vučinić, PhD
- Editorial Board:**
- Prof. Mile Vuković, PhD
 - Prof. Snežana Nikolić, PhD
 - Prof. Sanja Ostojić, PhD
 - Prof. Nenad Glumbić, PhD
 - Prof. Aleksandar Jugović, PhD
 - Prof. Branka Eškirović, PhD
 - Asst Prof. Nada Dragojević, PhD
- University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation
- Prof. Pejo Đurašinović, PhD, Faculty of Political Sciences, University of Banja Luka
 - Asst Prof. Mira Cvetkova-Arsova, PhD, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Primary and Pre-School Education, Bulgaria
 - Zora Jačova, PhD, University "St. Cyril and Methodius", Faculty of Philosophy, Institute of Special Education and Rehabilitation, Republic of Macedonia
 - Viviana Langher, University "La Sapienza", Rome, Italy
 - Martina Ozbič, University of Ljubljana, Pedagogical Faculty, Slovenia
 - Isabel Maria Martin Monzon, PhD, University of Sevilla, Spain
 - Isabel Trujillo Pozo, PhD, University of Huelva, Spain
- Reviewers:**
- Philip Garner, PhD, The University of Northampton
 - Maria Elisabetta Ricci, PhD, University "La Sapienza", Rome, Italy
 - Vlasta Zupanc Isoski, PhD, University Medical Centre, Ljubljana

Printed by:
"Akademija", Belgrade
Number of copies: 350

Scientific Council of the University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation, decided to release the edition Papers and Monographs (Decision no 3/9 from 8th March 2008).

Scientific Council of the Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade, approved the printing of Thematic Collection of Papers: Disabilities and Disorders: Phenomenology, Prevention and Treatment Part I at its regular session on 29th June 2010 (Decision no 3/59 from 2nd July 2010).

ISBN 978-86-80113-98-2

DOPRINOS RADIONICA SAVREMENOG PLESA U SENZIBILIZACIJI DRUŠTVA PREMA OSOBAMA SA INVALIDITETOM

Jasmina Karić, Vesna Radovanović
Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Proces razvoja inkluzivnog društva je proces koji dugo traje i zahteva angažovanje svih njegovih segmenata. Inkluzija se povezuje sa procesima demokratizacije u društvu i u obrazovanju i u tom kontekstu govori se o društvenoj inkluziji u širem smislu. Mnoga dosadašnja istraživanja bave se prvenstveno pitanjima inkluzije dece sa teškoćama u razvoju u proces obrazovanja. Takva inkluzija se bavi uključivanjem u obrazovni proces osoba iz marginalizovanih grupa. Naša ideja je bila da razmišljamo o inkluziji u širem društvenom kontekstu.

O inkluziji kao načinu života...

Projekat pod nazivom, "Okvir tela – inkluzivan pristup u radionicama savremenog plesa", imao je za cilj da se kroz inkluzivne radionice savremenog plesa utiče na povećanje senzibiliteta šire društvene zajednice prema osobama sa invaliditetom.

U projektu su učestvovala 22 osobe, 12 osoba sa senzornim i/ili motornim invaliditetom, koreografi, plesači, kao i građani zainteresovani za širenje inkluzivne kulture društva.

Projekat je realizovan u periodu od septembra do decembra, 2009. godine, sadržao je dve radionice u trajanju od pet dana i dve finalne predstave nakon održanih radionica. Radionice kao i finalne predstave realizovale su se u prostorijama Dah teatra. U decembru, kao sinteza rada u okviru ovih radionica, održana je premijera RESET u Ustanovi kulture "Vuk Karadžić". Na osnovu analize anketnih upitnika postavljenih učesnicima na početku radionica i na kraju radionica, praćenja i analize zainteresovanosti medija u pružanju podrške inkluzivnom pristupu u radionicama savremenog plesa, opservacije rada učesnika radionica, predstava, reakcije publike. Dobijeni rezultati ukazuju na mogućnost značajnog doprinosa kulture u razvoju inkluzivnog društva, kao i potrebu za dalje širenje ovakvih i sličnih ideja na polju inkluzije osoba sa invaliditetom.

Ključne reči savremeni ples, osobe sa invaliditetom, inkluzija

UVOD

Ples je oduvek imao važnu ulogu u ljudskom društvu. Njegova funkcija je dvojaka, pa se tokom istorije i razvio u dva veoma jasna oblika.

Prvi i veoma važan je socijalni ples, ali se uporedo razvija i drugi, umetnički ples ili umetnička igra.

Socijalni ples je sastavni deo postojanja i života svake ljudske zajednice. Njegov dijapazon je veliki, ali suština je ista. Svi članovi društva imaju pravo da učestvuju u socijalnom plesu, samo su uloge mogle da se razlikuju. Njegove osnovne forme danas prepoznajemo u vidu složenih koreografija određenih rituala (verski obredi, venčanja, sahrane), ali i drugih oblika društvenog plesa (uključujući narodnu igru, klasične plesove – valcer, tango, polka... i druge vidove plesa na javnim mestima). Najočitije je da su ove postavke proistekle iz jasno zasnovanog ritualnog plesa sa unapred podeljenim ulogama, ali sa slobodnim učešćem svih članova društva.

Umetnička forma plesa, takodje je imala svoj nezavisan razvoj. Sastavni deo rituala bili su i delovi koje su samo pojedinci mogli da unapred pripreme i odigraju (od ritualnog plesa šamana pa do baleta). Ova vrsta razvila se više kroz posebne sposobnosti pojedinaca, ali i kroz posebne uloge koje su pojedinci imali u društvu. Ova forma zahtevala je specijalne pripreme, ali i poseban odabir njenih učesnika. Danas se ove forme uglavnom izvode u vidu nastupa različitih vrsta plesa i igre pred publikom koja je posmatra.

Vladajuća forma umetničke igre/plesa je bio balet koji se pojavio u Italiji u 15. veku kao dvorski ples, a zatim preselio u Francusku gde se razvio i definisao u današnju formu još u 17. veku. Igrač je morao unapred da savlada osnovne figure i posebnim vežbama postigne određenu gipkost i formu samog tela, kako bi mogao da izvodi ove partiture uključujući i veštinu pantomime (Rejna, 1980). Samim tim balet je postao artefijelna forma koja je zahtevala posebnu edukaciju za samu veštinu, podrazumevajući određene telesne predispozicije, kao i trening koji je omogućavao da se ova jasno definisana forma plesa uspešno izvede (<http://en.wikipedia.org/>).

Razvoj uloge savremenog plesa u društvu

Savremeni ples rođen je početkom 20. veka, kao potreba da se ustaljene forme, a pre svega balet, promene, kako bi se razvio novi pristup umetnostima koje se bave čovekom i njegovim telom. Ovde ćemo pomenuti samo neke od niza aktera ove scene, koji su svojim radom i posvećenošću ostavili trag u promenama koje su oni doneli ne samo u umetničkom, već i veoma važnom psihološkom aspektu društva u kome živimo.

Začeci ovih promena prepoznaju se u liku dve umetnice koje su težile da dosegnu nove forme ove umetnosti. To su pre svega Isidora Dankan (Isadora Duncan) i Meri Vigman (Mary Wigman). Isidora Dankan je tragala pre svega za oslobođenom i novom formom. Počevši pre svega od podražavanja slika sa grčkih vaza tragajući za pra-plesom. Tokom vremena Isidora je sve više težila da kroz oslobođenu formu uspostavi novi jezik koji je imao ulogu da jasno definiše određena značenja (Climenhaga, 2009).

Meri Vigman je, za razliku od Isidore, više tragala za ekspresijom i unutrašnjim doživljajem, pokušavajući da sopstvene doživljaje prenese kroz formu kojom dominira unutrašnja ekspresija.

Dakle, u ovim prvim pionirskim i revolucionarnim formama, mi vidimo sve što će se kasnije događati tokom istorije ovog pokreta pa sve do danas, a to je potreba da forma bude slobodna ali i simbolična, i da unutrašnji doživljaj ima jednako pravo da govori kroz formu koja nije unapred određena.

Dalji razvoj kreće se u pravcu koji nas dovodi do perioda krize između dva rata kada je ova forma imala posebnu ulogu u javnom kritikovanju društva, ali i u uspostavljanju prvih teorija i popularisanja savremenog plesa. Upravo zbog toga ističu se dva imena na ovom polju. To su Rudolf Laban (Rudolf von Laban) i Kurt Jos (Kurt Jooss).

Rudolf Laban pokušava da uspostavi novu formu plesa u vidu akademizma, pre svega pokrenuvši nove ideje o plesu, otvarajući škole i definišući zapisivanje plesa (dance notation) koji se i danas koristi. Laban zapravo započinje i uspostavlja prve radionice za savremeni ples još 1912. godine i time otvara prostor za popularizaciju svojih ideja o plesu, stvorivši prvu formu masovnog plesa u kome mogu zajedno igrati svi koji žele pratiti jednu koreografiju. On takođe uspostavlja prvu teoriju savremenog plesa koja i dan danas predstavlja temelje svih kasnijih evropskih teoretičara.

U vreme narastajućeg nacizma neposredno pred izbor Adolfa Hitlera za kancelara Nemačke, Kurt Jos stvara svoje remek delo – predstavu „Zeleni sto“. Ova predstava je ostala zapamćena u istoriji kao najradikalniji istup sa antiratnim stavom, kritikujući društvo i njegove predvodnike, pre svega političare i vlasnike krupnog kapitala (Bahat-Ratzon, 1982).

Kurt Jos je izbegao is Nemačke već 1933. godine protiveći se vlastima da otpusti članove svoje trupe koji su bili Jevreji. Preselio se u London gde mu se pridružio Rudolf Laban, koji kasnije na temeljima tog rada formira školu, koja se i danas vodi pod imenom Laban.

Ono što je važno da primetimo je da su Jos i Laban uspeli na različite načine da definišu novu formu kao standard, i da u svom radu otvore prostor za učešće širokog kruga ljudi takođe definišući prvu formu otvorenih radionica u kojima je tadašnji savremeni ples bio osnovni jezik komunikacije (Roth, Laudan, 1998).

Činjenica da su predstave veoma radikalne forme tadašnjeg plesnog teatra bile prepoznate kao forma kroz koju se kritikuje društvo, govori o svesti da ova forma ima puno pravo da pored umetničkog domena može biti i veoma aktivan sudionik u krupnim društvenim pitanjima.

Dok je u Evropi buktao Drugi svetski rat, u Americi se rađao novi moderni stil plesa na osnovama koje su postavile Isidora Dancan i Meri Vigman (Folks, 2008).

Sledbenici nove generacije su u prvi plan doveli pre svega Martu Greem (Martha Graham). Njena koreografija „Hronika“ (Chronicle) nastala 1936, uoči Drugog svetskog rata, govori o krah u Vol Strita, o periodu velike depresije u Americi i španskom građanskom ratu. Ovo delo ujedno predstavlja početak nove ere savremenog plesa u kojoj pojedinac na sceni nije samo izvodjač u predstavi, već pored telesnog sugerše i misaono biće koje ima šta da kaže.

Njena čuvena misao je:

„Ako neko ima nešto da kaže, ako neko oseća da mora da govori, prave reči će biti nadjene. Ako postoji stvaran i iskreni pokret duše, tada uz posvećenje i disciplinu pravi pokret, prava forma će biti pronadjene.

Ako neko nema ništa da kaže, nema te formalne brilijantnosti koja je u stanju da udahne život u unutrašnju prazninu.“ (Folks, 2008)

Izgovarajući ove reči, Marta nam poručuje da pojedinac ima pravo da govori ono što oseća i misli, kao i da forma uvek ima odgovor na tu potrebu. Pored toga ona se zalaže za uspostavljanje termina „savremeni ples“, pored do tada korišćenih, pre svega „moderani ples“, ujedno nam sugerišući da je to forma koja se stalno menja i ostavlja dovoljno prostora da bude živa i aktivna.

Marta Greem je veoma uticala na formiranje stila savremene igre kao i potrebi da on nešto govori posebno nakon drugog svetskog rata, i dalje, dajući temelje svim pravcima sve do današnjih dana. Njen stav da telo koje se kreće, pleše, ujedno i misli, danas je prerogativ za svako umetničko delo ove vrste.

Gde je danas savremeni ples?

Savremeni ples je forma koja se prenosi u velikom broju kroz radionice jer su škole u stanju samo da prenesu definisane forme koje su se razvile kroz rad trupa i škola koje su generacijama prenošene. Neke od tih tehnika su Greem, Horton, Limon, Kaningam..., uglavnom po imenima umetnika koji su ih kroz svoj rad definisali, pre svega baveći se analizom upotrebe tela i osnovama filozofske postavke plesa (Roth, 1999).

Samom formom radionica, koje su uglavnom otvorene za participaciju različitih učesnika, savremeni ples je postao fleksibilan, baveći se umnogme pojedinačnim učesnicima.

Ovim putem savremeni ples definisao se kao nova forma izražavanja, potreba za komunikacijom, uporno baveći se čovekom, njegovim promišljanjima i telesnim mogućnostima, pa samim tim postaje i svojevrsan fenomen u oblastima psihologije, socijalnog i pedagoškog rada. Plesna terapija jedna je od najmlađih formi u ovoj oblasti. Dok se na studijama antropologije analiziraju prvobitni oblici šamanističkih rituala koji deluju kroz ples, sa druge strane stvaraju se projekti koji koriste ples u radu sa mladima ili marginalnim grupama, dok uporedo na velikim scenama pored profesionalnih umetnika nastupaju pojedinci ili grupe koje pripadaju drugim kategorijama društva (Pina Bauš, Jirži Kilijan – rad sa starim osobama, Kenduko – CandoCo – osobe sa invaliditetom...).

Ta ogromna lepeza ovih delovanja uticala je na najvažnija umetnička ostvarenja u oblasti scenskih umetnosti, pa sve do razvoja formi koje neposredno utiču na svakodnevni život pojedinaca koji imaju aspiraciju da unaprede sopstveno postojanje promišljenošću i ličnim integritetom, obogaćujući svoj život individualnim postignućima otvarajući prostor da ljudska duhovnost progovori u svom najsajnijem obliku (Roth, Laudan, 1998).

Osobe sa invaliditetom i savremeni ples

»Diskriminacija po osnovu invalidnosti« znači svako pravljenje razlike, isključivanje ili ograničavanje po osnovu invalidnosti čiji cilj ili posledica jeste ograničavanje ili poništavanje priznanja, uživanja ili spovođenja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda u oblastima politike, ekonomije, socijalnih, kulturnih, gra-

đanskih prava i bilo kojoj drugoj oblasti, (Udruženje studenata sa hendikepom, 2000). Život u netolerantnom društvu kao što je naše, toliko je podigao prag tolerancije i neprepoznavanja diskriminacije prema ljudima sa hendikepom, da većina osoba sa hendikepom ne prepoznaje diskriminaciju čak i u nekim težim oblicima (Karić, Radovanović, 2009). Situacija je slična kada je u pitanju diskriminacija ostalih marginalizovanih grupa. Jedna od osnovnih karakteristika stigmatizovanih grupa, kao što je i grupa ljudi sa hendikepom, jeste da su pojedinci koji je čine izolovani od društva i zatvoreni u sebe, sa smanjenim društvenim odnosima. Retko imaju priliku da razvijaju svoje društvene i intelektualne sposobnosti i umeća (Karić, Radovanović, 2009).

Inkluzija predstavlja pokret koji se neretko povezuje sa procesima demokratizacije u društvu i u obrazovanju, i u tom kontekstu govori se o društvenoj inkluziji u širem smislu i o obrazovnoj inkluziji kad se misli na uključivanje u obrazovanje osoba iz marginalizovanih grupa (Karić, 2004). Proces razvoja inkluzivnog društva je proces koji dugo traje i zahteva angažovanje svih struktura što znači da se u centru promena nalaze SVI. Svako treba dati svoj doprinos - osobe sa hendikepom, porodice i blisko okruženje, škole i državne ustanove, poznanici, ali i poslodavci, jer koristi od adekvatnog obrazovanja kroz inkluziju i razvoj inkluzivnog društva može imati celo društvo (Karić, Radovanović, 2008). Nažalost, više od pedeset godina u našem društvu zastupljen je medicinski model pristupa hendikepu, koji problem smešta u osobu sa hendikepom koja »nije sposobna« da obavlja različite poslove i ispunjava društvene uloge. Usled takvog pristupa ne čudi što društvo nije mnogo pažnje posvećivalo mogućnostima osoba sa hendikepom. Danas je sve više prisutniji socijalni model pristupa hendikepu, koji za razliku od medicinskog modela, problem smešta u društvo koje nije pružilo jednake mogućnosti za obrazovanje, rad i dostojanstven život osoba sa hendikepom.

Naša ideja je bila da razmišljamo o inkluziji u širem društvenom kontekstu. O inkluziji kao načinu života. Naravno da u tim razmišljanjima nezaobilazno mesto ili tačnije osnovno polazište predstavlja kultura jednog naroda. Kultura je nekada označavala duhovne vrednosti dok danas označava ceo čovekov život.

Kultura kao kreacija i priraštaj vrednosti ne može se realizovati bez pojedinca i, bez stvaralačke ličnosti. Kultura nije samo proizvod društvenog života, ona je i proizvod čovekovog stvaralaštva. Stvaralaštvo je pored toga što je determinisano društvenim uslovima i rezultat ljudske slobode, snaga samopotvrđivanja i samopokazivanja (Bozović, 2006).

Kvalitet života predstavlja složenu psihološku kategoriju koju su mnogi pokušavali da definišu. Tako su Krizmanić i Kolesarić 1989 rekli da je kvalitet života prvenstveno »psihološka kategorija koja ne proizilazi automatski iz zadovoljavanja nekih osnovnih potreba već iz kompletne psihološke strukture pojedinca u interakciji sa fizičkom i socijalnom okolinom u kojoj živi.« (Božović, 2006). Do smanjenja diskriminacije dolazi kada oni koji je vrše shvate da su njihova ponašanja i postupci diskriminatorni (ali i zakonskom regulativom jer je činjenica da će ljudi manje činiti nešto što je zabranjeno). Drugi vid smanjenja diskriminacije ostvaruje se kroz osnaživanje pripadnika i pripadnica marginalizovanih grupa u borbi protiv diskriminacije (Karić, Radovanović, 2009).

PREGLED ISTRAŽIVANJA

Projekat pod nazivom *Okvir tela – Inkluzivan pristup u radionicama savremenog plesa* čiji je idejni tvorac i realizator *Grupa hajde da...*, imao je za cilj da se kroz inkluzivne radionice savremenog plesa utiče na povećanje senzibiliteta šire društvene zajednice prema osobama sa invaliditetom.

U projektu su učestvovala 22 osobe, 12 osoba sa senzornim i/ili motornim invaliditetom, koreografi, plesači, kao i građani zainteresovani za širenje inkluzivne kulture društva.

Projekat je realizovan u periodu od septembra do decembra, 2009. godine, održao je dve radionice u trajanju od pet dana i dve finalne predstave nakon održanih radionica. Radionice kao i finalne predstave realizovale su se u prostorijama Dah teatra. U decembru, kao sinteza rada u okviru ovih radionica, održana je premijera RESET u Ustanovi kulture *Vuk Karadžić*.

Evaluacija je izvršena na osnovu sledećih elemenata:

- a. analize anketnih upitnika postavljenih učesnicima na početku radionica i na kraju radionica,
- b. opservacije rada učesnika radionica
- c. opservacije predstava,
- d. d) opservacijom reakcije publike,
- e. praćenjem zainteresovanosti medija u pružanju podrške inkluzivnom pristupu u radionicama savremenog plesa.

Analiza anketnih upitnika

a) Analiza prvog upitnika na početku rada radionica

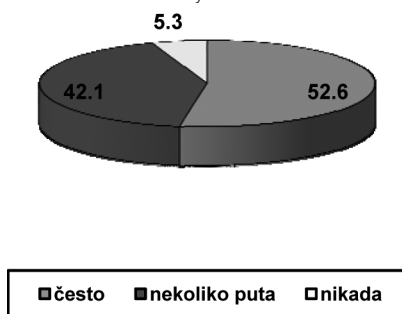
Učesnicima radionica dat je na početku projekta anketni upitnik sa ciljem da se ispita poreklo njihovog interesovanja za učešćem u radionicama ove vrste, odnos prema savremenom plesu, očekivanje od radionica u pogledu poboljšanja komunikacije i promena slike šire zajednice prema osobama sa invaliditetom. Vršena je kvantitativna i kvalitativna analiza odgovora.

Ispitano je 19 učesnika, od toga 6 (31,6%) muškog i 13 (68,4%) osoba ženskog pola. U odnosu na godine starosna struktura je vrlo raznovrsna. Skoro polovina učesnika pripada starosnoj grupi od 18 do 26 godina (47,4%), slede mladi između 26 i 30 sa 15,8%, u ostalim starosnim grupama nalazi se jedna do dve osobe. Važno je napomenuti da su dve osobe iznad 50 godina starosti.

Grupa je bila veoma različita u pogledu obrazovnog statusa i profesije. U grupi se nalazilo 13 osoba sa invaliditetom, od toga 4 osobe sa oštećenjem sluha, 5 osoba sa oštećenjem vida i 4 osobe sa motornim oštećenjem, od toga dve sa dodatnim oštećenjem vida.

U pogledu ranijih iskustava vezanih za savremeni ples, polovina učesnika je izjavila da se i ranije susretala sa savremenim plesom, većina njih se bavila savremenim plesom u okviru projekta *Kriva za Gausa*. Približno isti broj učesnika je izjavio da su im iskustva u ovoj oblasti neznatna (grafikon 1).

Grafikon 1 – Raniji susret sa savremenim plesom

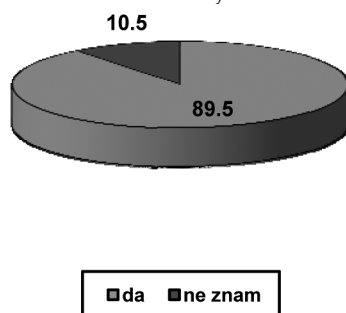

Učesnici su na različite načine došli do informacija o održavanju ove radionice, Udruženja osoba sa invaliditetom su odigrala veliku ulogu u obaveštavanju i pružanju podrške svojim članovima za učešćem na projektu, 8 (42,1%) učesnika je na taj način došlo do informacija, 5 učesnika je dobilo direktnu informaciju od *Grupe hajde da...*, ostali putem Interneta ili preko prijatelja.

Učesnici su na različite načine, u zavisnosti od prethodnog iskustva, tumačili svoja shvatanja savremenog plesa. U odgovorima učesnika koji su imali iskustva i ranije, dominiraju termini *izraz* i *sloboda tela*, *energija*. Ostali su uglavnom vezivali svoja shvatanja kroz sintagmu *nešto novo*.

Većina učesnika je stupilo u ovaj projekat sa entuzijazmom u pogledu poboljšanja komunikacije sa širom zajednicom, nijedan učesnik nije dao negativan odgovor. Identični odgovori dobijeni su i na pitanje koje se odnosi na očekivanja od radionica u pogledu promene slike javnosti o osobama sa invaliditetom (grafikon 2), dok način ostvarivanja ovih očekivanja, većina učesnika nije jasno definisala.

Grafikon 2 – Očekivanja u pogledu poboljšanja komunikacije sa širom zajednicom

b) Analiza drugog upitnika nakon završenih radionica

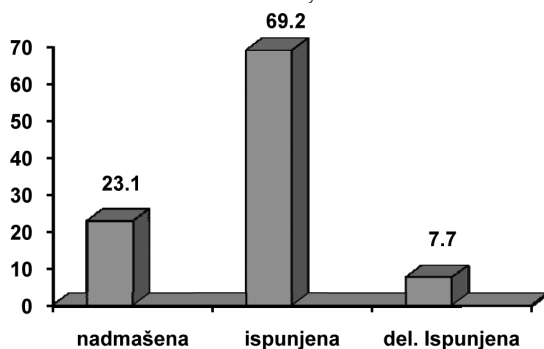
Nakon završene druge radionice, učesnicima projekta 13 ponovo je dat anketni upitnik sa ciljem da se proceni doživljaj savremenog plesa i njegov uticaj na druženje, komunikaciju, društvenu interakciju, kao i zadovoljstvo učešćem u radionicama.

Polna, starosna i profesionalna struktura učesnika slična je kao na početku radionica, 3 (23,1%) muškarca i 10 (76,9%) žena, pri čemu polovina pripada starosnoj grupi od 18-25 godina. Među učesnicima je bilo 10 osoba sa invaliditetom.

Učesnici su nakon ovih radionica i njihovih prezentacija dali iscrpnije odgovore u odnosu na svoje shvatanje savremenog plesa, sada u većini odgovora dominira termin izraz (tela, emocija...). Shvatanje jednog učesnika oštećenog sluha možda daje jednu od najboljih definicija savremenog plesa ...*svako svoje ideje pleše...*

Svi učesnici su odgovorili da su radionice savremenog plesa uticale na proširenje kruga prijatelja, dok samo jedan učesnik nije mogao da proceni da li su radionice poboljšale kvalitet provođenja slobodnog vremena. Ostali su bili u to sigurni i izjavili da se to odrazilo kako kroz razmenu iskustava, tako i kroz porast samopouzdanja, pozitivnu energiju i zadovoljstvo sobom. Da je saradja u grupi bila odlična izjavljuju svi učesnici, uzajamna pomoć i razumevanje su atributi koji su učesnici pripisivali kvalitetu odnosa u grupi. Osobe bez invaliditeta bile su skeptičnije na početku u pogledu komunikacije u grupi, ali su se njihove sumnje pokazale neopravdanim. Očekivanja od radionica kod većine učesnika su ispunjena (grafikon 3).

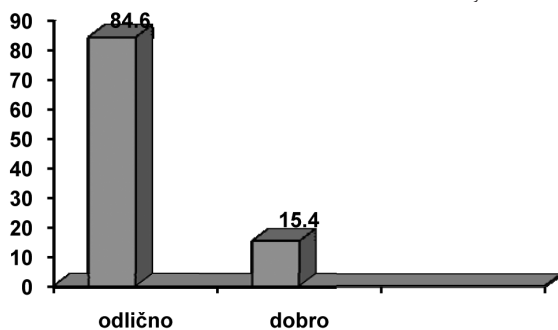
Grafikon 3 – Očekivanja učesnika od radionica

Učesnici su zadovoljni svojim učešćem u 76,9% jer su ispunili zahteve koji su im postavljeni, osetili šta je ples, zadovoljstvo druženjem, razmena iskustava sa ljudima različitih interesovanja. Ostali su delimično zadovoljni: ...*mogu ja i bolje*. Zadovoljstvo radionicama odražava se i kroz jednoglasno mišljenje da su ih radionice zainteresovale za bavljenjem savremenim plesom i u budućnosti.

Učesnici su dali visoku ocenu kvaliteta sadržaja radionica (grafikon 4), a svi su se složili da savremeni ples olakšava komunikaciju među ljudima.

Grafikon 4 – Procena kvaliteta sadržaja radionica

Svi učesnici su izjavili da savremeni ples utiče na poboljšanje interakcije između osoba sa invaliditetom i opšte populacije jer ljudi upoznaju i pomažu jedni druge, šire svoje ideje, *svi se druže i svi su isti*.

Takođe, učesnici sada sa još više entuzijazma odgovaraju da radionice savremenog plesa mogu uticati na promenu slike o osobama sa invaliditetom (jedna učesnica izjavljuje da je i sama imala predrasude prema osobama sa invaliditetom) jer se kroz prezentacije projekata upoznaje šira javnost sa mogućnostima i sposobnostima ovih osoba.

Učesnici su imali na kraju mogućnost da napišu neku svoju poruku, a sve bi se mogle podvesti pod ovu: *Samo napred!*

Opservacija rada učesnika radionica, prezentacija i reakcije publike

Pored procene samih učesnika radionica o zadovoljstvu radionicama, kao i očekivanjima, veoma vredni zaključci proistekli su i kroz posmatranje predstava i reakciju publike. Zadovoljstvo i pozitivna energija koja se prenosi na publiku, pokazatelji su interakcije između publike i plesaca što je dokaz da je savremeni ples jedan od veoma dobrih načina socijalne inkluzije osoba sa invaliditetom koja je neopravdano zapostavljena u našem društvu. Predstavljanje osoba sa invaliditetom i mogućnost publike da iskaže svoje utiske i postavi pitanja uticali su na smernice i kvalitet daljeg rada radionica. Nema sumnje da su prezentacije radionica izazivale mnoštvo osećanja kod publike *...Ne znam kako da objasnim...i suze...i smeh...* Širenje informacija o postojanju ovakvih radionica, gde su svi različiti i niko se ne razlikuje, pravi je put ka inkluziji.

Praćenje zainteresovanosti medija u pružanju podrške inkluzivnom pristupu u radionicama savremenog plesa

Medijska pažna je polje na kome ima najviše prostora da se inkluzija učini bržom. Da su organizatori radionica učinili napor da zainteresuju medije, svedoči i prisustvo novinara na prezentacijama radionica, kao i televizijsko snimanje premijerne predstave

ZAKLJUČAK

Pozitivne reakcije učesnika, zadovoljstvo sobom i svojim mogućnostima, porast samopouzdanja i verovanja da će se slika društva o osobama sa invaliditetom promeniti nedvosmisleno ukazuju na značaj i uloga kulture u razvoju inkluzivnog društva, kao i na potrebu daljeg širenja ovakvih i sličnih ideja na polju inkluzije osoba sa invaliditetom. Pored učesnika, pozitivne reakcije publike su još jedan u nizu dokaza da je proces razvoja inkluzivnog društva proces koji dugo traje i zahteva angažovanje svih struktura, što znači da se u centru promena nalaze SVI. Svako treba dati svoj doprinos - osobe sa hendikepom, porodice i blisko okruženje, škole i državne ustanove, poznanici, ali i poslodavci jer koristi od adekvatnog obrazovanja kroz inkluziju i razvoj inkluzivnog društva može imati celo društvo (Karić, Radovanović, 2008).

LITERATURA

1. Bahat-Ratzon, N. (1982): The Status of the Dancer in the Jewish. Yemenite Tradition, Israel Dance Annual.
2. Bozović, (2006): Leksikon Kulturologije, Agencija Matić, Beograd.
3. Climenhaga, R. (2009): Pina Bausch Routledge performance practitioners, Taylor & Francis, preuzeto sa adrese:
4. Enciclopedia Britannica - <http://www.britannica.com/>
5. Folks, J., L. (2008): Moderna tela – Ples i americki modernizam od Marte Grejam do Alvina Ejlija, Clio, Beograd.
6. http://books.google.com/books?id=sH0HxPgqG6cC&pg=PA137&dq=pina+bausch&hl=sr&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false
7. Karić (2004): Stavovi prema ukljućivanju dece sa posebnim potrebama u redovan sistem obrazovanja, Nastava i vaspitanje, br.1, str 142-147, Pedagosko drustvo Srbije, Beograd.
8. Karić, Radovanović (2008): Pruzanje podrške porodicama dece sa posebnim potrebama u redovnom sistemu obrazovanja, U susret inkluziji-dileme u teoriji i praksi, Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, 187-197.
9. Karić, Radovanović (2009): Studenti sa hendikepom na beogradskom univerzitetu-polozaj i dostupnost”, Istrazivanja u specijalnoj pedagogiji, Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, 561-573.
10. Rejna, F. (1980): Recnik Baleta, IRO »Vuk Karadzic«, Beograd.
11. Roth, G. (1999): Swet your prayers, Movement as Spiritual Practice, Newleaf, Dublin.
12. Roth, G., Laudan, J. (1998): Maps to Ecstasy, New World library, Novato, California.
13. Wikipedia - <http://en.wikipedia.org/>

CONTRIBUTION OF MODERN DANCE WORKSHOPS IN RAISING THE AWARENESS OF SOCIETY TOWARDS PEOPLE WITH DISABILITIES

Jasmina Karić, Vesna Radovanović

University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

The process of the development of an inclusive society is a long-lasting one, and it requires that all segments of society are involved. Inclusion is connected to the process of democratization of society and education, and in that context we speak of social inclusion in the broadest sense. Much previous research has primarily dealt with the questions of the inclusion of children with developmental disabilities into the process of education. Such a form of inclusion deals with the inclusion of people from marginalized groups in the process of education.

Our idea was to think about inclusion in broader social context; about inclusion as a way of life. The aim of the project named *Body Frame* was to raise the awareness of the whole social community towards people with disabilities by means of inclusive modern dance workshops.

Twenty-two people participated in the project - twelve people with sensory and/or motor disabilities, choreographers, dancers, and citizens interested in broader inclusive culture of the society.

The project was realized in the period from September to December 2009, and it included two workshops that lasted for five days and two final shows after the workshops were completed. Both the workshops and the shows were organized in *Dah Theatre*. In December, as a synthesis of the work in these workshops, there was a *RESET* opening night in the *Cultural Centre Vuk Karadzic*. The results were obtained by analysis of the questionnaires given to participants at the beginning and the end of the workshops, as well as by monitoring and analysis of the media's interest in and support of the inclusive approach in the modern dance workshops, observation of the participants' performance at the workshops and shows, and the reaction of the audience.

The analysis of the results points to the possibility of a considerable benefit of this kind of initiative to the development of an inclusive society, and the need for further spreading of these and similar ideas in the field of the inclusion of people with disabilities.

Key words: modern dance, people with disabilities, inclusion